

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Ժ.

Ս Ք Ե Մ Ի Հ Ա Ր Ց

Շատ չենք զարմանալ որ այսքան չնչին խնդիր մը, սքեմի հարցը, կրցեր է իր պատուով անկիւնը ունենալ եկեղեցական բարեկարգութեան ծրագրին մէջ. որովհետեւ կը ճանչնանք մարդիկ որոնք բարեկարգութիւն ըսելով արդէն ուրիշ ոչինչ կը հասկնան բայց միայն հոգևոր երաժշտութեան արուած համերգային շողողանք, ամուրիութեան շնչում և քահանաներու աշխարհականօրէն հագոււիլը: Չենք զարմանալ. բայց կը ցաւինք անկեղծօրէն, տեսնելով որ այդ ճղճիմ մտայնութիւնը կրցեր է այնքան վերերը ելնել, մինչև Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդի մէջ տեղ գտնելով. ու ոչ միայն հարցը նկատի առնելու և զայն օրակարգի անցընելու համար իբրև խորհրդածութեան արժանի գործ մը, այլ մինչև իսկ այդ ռամիկ տեսութեան ինպատկարժիք բանաձևելու համար:

«Զգեստը չէ անշուշտ որ կը շինէ հոգևորականը», ինչպէս կ'ըսէ Պրանսական առածը. բայց բացատրութեան անկարօտ ըլլալու աստիճան պարզ է նաև թէ կեանքի ամէն կոպտակերպեալ վիճակ և դրութիւն, որ սկզբունք մը կը ներկայացնէ և սահմանուած է որոշ ուղղութեան մը վրայ արդիւնաւորելու իր արժէքները, սովորութիւն է և պէտք նոյնիսկ որ իրենները, այսինքն իր

խանդավառութեամբ կարհնայինք երդել: Հայ եկեղեցին մեր դրօշն է, որուն գլուխին ներքև մեր բոլոր հատուածները զինադուլի կրնան կանչուիլ: Մեր երգն է, մեր միայն ու հոգիին բխումը, պուտ պուտ քաղուած մեր հազարամեայ վիշտէն, որ մեզ իրարու կը կապէ և իր շղարշին մէջ կը փաթթէ մեր վերքերը և իր սլիքներուն վրայ առած կը տանի վերնականի անճառութեան:

Հայաստանեայց եկեղեցին անցեալին մէջ մեր մայրը՝ այսօր կրկին ի վիճակի է մեր հոգեղէն և մշակութային արժէքները վերստին պատսպարելու իր ծոցին մէջ, եթէ անոր սպառը ընող մեր օրերու եկեղեցականութիւնը հաւատայ իր դերին: Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի կրնա՞յ մէկդի նետել իր անտարբերութեան և անինքնադիտակցութեան մաշկեակը, բանալով ինքզինքը մեր անցեալի հրաշագործ ոգիին: Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի զոնէ՞ ինքզինքը աւօրեայ մտահոգութիւններէն վեր գզացումով դիմաւորելու իր պարտականութիւնը: Պիտի զխնայ՞ զոհել ինքզինքը, ոչ թէ յանուն սրբազրուած կամ նորաշէն հանգանակներու, այլ յանուն այն ոգիին, որ ընդհանուր է և հայեցի և անով գերազանցօրէն Քրիստոնեայ: Այս իրողութեան մէջ միայն կրնայ ծաղկիլ և շնչել Լուսաւորիչներու և Սահակ-Մեսրոպներու հոգին, որպէսզի այս ողիմ ներշնչուէին վերստին Հայ եկեղեցւոյ զաւակները ի սփիւռս աշխարհի:

Ե.

հետևողները ընկերություն մէջ և հանրային ուշադրութեան առջև առանձնաւորող նշաններ ունենան։ Վարդապետական ոչ մէկ տեսակէտ կայ անշուշտ այս բանին մէջ, բայց կայ այն նուիրական դարձած վարժութեան իրականություն մը և զործնական ողջմտութեան պահանջ մը, զորս անկարելի է անտեսել։

Ինչ պիտի ըսէինք՝ եթէ վաղը մէկը յանուն բանակի բարեկարգութեան յանկարծ առաջարկէր որ զինուորները հասարակ քաղաքացիներուն պէս հազուէին... ու չմոռնանք որ «հոգևոր զինուորութեան» այն դրութեան մէջ որ մերինն է՝ պարագան շատ աւելի յատկանշական է։ Զինուորը իր կեանքին մէջ որոշ ատեն մը կամ ատեններ միայն զինուոր է, և այդ որոշ ժամանակներուն մէջ ալ, արտօնուած բացակայութեանց միջոցին զոր օրինակ, կրնայ չկրել իր համագործակցող և զերծ նկատուիլ անոր պարտադրած պատշաճութիւններէն, բայց այդպէս չէ կարելի մտածել եկեղեցականին համար։ Ան իր կարգին սեմէն ներս կոխած առաջին օրէն մինչև իր վերջին շունչը անընդհատօրէն եկեղեցական է և պէտք է կրէ ոչ միայն եկեղեցւոյ մէջ այն՝ զոր իրրեւ հանդերձ հոգևորականն օրհնութեամբ կ'ընդունի ձեռնադրութեան պահուն, այլ նաև այն՝ զոր իրրեւ հազուստ կ'երթական ձեռնադրուելէ առաջ կը սկսի ընդունիլ եկեղեցիէն դուրս ևս։ Այսպէս է այս, որովհետև մինչ զինուորութիւնը կամ կեանքի ուրիշ վիճակներ և դրութիւններ կենցաղի կերպեր են միայն, ժամանակաւոր կամ պատահական կամ պայմանադրական հանգամանքներով մասնաւորուած, եկեղեցականութիւնը խորհրդական օրհնութեամբ և տըւելութեամբ ստացուած նորոգուած կեանքի կացութիւն մըն է իսկապէս, որուն հարկադրած կանոններէն, պատշաճութիւններէն և զգուշութիւններէն ենթական ո՛չ մէկ վայրկեան և ո՛չ մէկ տեղ չի կրնար ազատ զգալ ինքզինքը։ Զինուորը՝ բանակէն և ուսանողը՝ դըպրոցէն դուրս, և ուրիշներ իրենց ասպարէզի պաշտօնավայրի շրջափակէն արտաքոյ եղած ատենին արգելք չունին յաճախելու հանրային զբօսական վայրեր և խաղարաններ, եկեղեցականները ըստ օրինի չունին այդ արտօնութիւնը։

Հանդուցեալ Ուշագետն Պատրիարք, տարիներ առաջ, իր «Կենցաղ եկեղեցականաց» զրքին մէջ երբ կը դիտէր թէ կուսակրօն եկեղեցականներուն փակեղը կանոնադրուած է որ մանիշակազոյն լինի, որպէսզի չհամարձակին կանամբի եկեղեցականներուն չափ ազատօրէն ելումուտ ընել ընտանեկան յարկերէ ներս, թէև ոմանք քմծիծաղով կարդացին այդ տողերը, բայց ոչ ոք իրեն իրաւունք համարեց ընդդիմաբանել այդ հայեացքին։ Ինչ որ կը նշանակէր թէ կ'երթական հազուստը հոգևորականին վրայ զատորոշող և նոյն ատեն հակակշիռ նշան մըն էր իր անձին և կեանքին համար։

Ստոյգ է սակայն թէ այդպէս չէր ի հնունդն. այսինքն դուրսի կեանքին մէջ եկեղեցականներու և աշխարհականներու միջև հազուստի այս զանազանութիւնը չկար վարնչական դարերուն, այդպիսի զանազանութիւն մը այն ատեն յատուկ լինելով արական և իգական սեռերուն միջև միայն։ Այդ բարի օրերուն այրերը, աշխարհական կամ հոգևորական, ամէնքն ալ կը կրէին, իբրի արտաքին զգեստ, երկար կապոյ կամ պարեգօտը միայն և ի հարկին վերաբերու մը, ինչ որ ցարք հազուստն է ժամանակի շարժումին անհաղորդ արեւելեան ժողովուրդին։

վուրդներու մէջ այրերու դասին։ Այդ, կը կրկնենք, երջանիկ ժամանակամիջոցներուն, երբ դեռ կրօնական զգացումն էր բարոյականի միակ կամ զլիաւոր վարիչ ոյժը հասարակական կեանքին մէջ, երբ երկրական բարքերուն պարզութենէն ներս դեռ չէին սպրդած կենցաղի, սովորոյթի, ճաշակի նրբութիւններ՝ նորոյթի ճամբով, երբ դեռ մարդիկ չէին ճանչնար հանրային վայելքի և զօքական ժամանցի ճնշող բարդութիւնները, որոնք քաղաքակրթութեան պիտակին տակ հետզհետէ ոչ միայն ընկերային հաւաքականութիւններէ, այլ նոյնիսկ բնական պեղեցկութիւններ՝ անոնց փոխարէն տալով դիւրամառ ու փխրուն ազուրուկներ միայն, երբ, վերջապէս, հոգին իր պահանջներուն և միաժամ ու սիրտը իրենց ձգտումներուն զոհացումը կրնային գտնել կրօնական մթնոլորտի մէջ զլիաւորաբար, շատ ալ բնական էր որ մարդիկ ընթացիկ կեանքի մէջ և իրենց արտաքին յարաբերութեանց միջոցին պէտք չզգային, ինչպէս կարգ մը ուրիշ արտաքին կողմերու վրայ՝ նոյնպէս և զգեստի տեսակէտով զանազանութիւն դնելու հոգեւորականին և աշխարհականին միջև։

Բայց երկար չտեսնեց բնաւ այդ շրջանը։ Գուրսէն ու ներսէն անդիմադրելի ազդեցութեանց առջև քանդուեցան ընդհուպ աւանդական սովորոյթներու թումերը, ու հազուադէպ նորոյթը սարսափեցաւ որքան շուտ այնքան շատ, բայց, նշանակելի պարագայ, աշխարհականներու՝ զգեստներուն համար միայն։ Վերարկուն հետզհետէ փոխարկուեցաւ։ Կարճ ու կոճկէն վերնագգեպտին, ու կապան կամ պարեգօտը տաքատի լայն ու նեղ տարազներուն։ Բայց հոգևորականներուն համար երկուքն ալ մնացին միշտ նոյնը, իրենք իրենց մէջ կերպաձևումներու համար երկուքն ալ մնացին միշտ նոյնը, իրենք իրենց մէջ կերպաձևումներու հոգևորականութեամբ հետզհետէ աւելի վայելչացած։ Հանրային զգացումը, որ այնքան թոյլատու էր եղած ժողովրդական զգեստին համար, խիստ մնաց կղերական հապուստին նկատմամբ, և ինչ որ կը կրկնէր այսօր իբր այն՝ իր իսկութեան մէջ հնադարեանն է նոյն ինքն, տեղ տեղ քղանցքի և թեզանիքի լայնումով և օձիքի յարդարմամբ աւելի վայելչացած և հուսկ ուրեմն համազգեստի ձև առած։

Եկեղեցականաց արտաքին հազուադէպ ծագումը և յընթաց դարուց անոր նկատմամբ հանրային կարծիքին կեցուածքը բացատրող այս հակիրճ ծանօթութիւնը դնելով այստեղ մեր նպատակն է ըսել պարզապէս թէ կղերին հազուատին որոշ ձևը, ու ձևէն աւելի թերեւս զաղափուրը, մեր ազգային և կրօնական բարքերուն մէջ արմատացած ըմբռնումի մը գործն է այլևս, որուն հետ խաղաղապէս կ'ազդեցէ ոչ միայն ողջմտութեան, այլ նաև բարեպաշտական զգացմանց։ Այսպէս եղած է աշխարհի վրայ միշտ և ամէն տեղ։ Ամէն ազգի, պիտի ըսէի նոյնիսկ ամէն կրօնքի մէջ, կրօնաւորը զինքը առանձնաւորող զգեստը ունի անհրաժեշտ։

Խօսելով միայն ֆրիստոնէական եկեղեցիներուն մասին, անոնցմէ և ոչ մին տարբեր կը մտածէ և կը գործէ այս տեսակէտով։ Լատինը աշխարհի ոչ մէկ ծայրը կ'արտօնէ անսքեմ կլեր, ու կլիմայական պատճառներով եթէ արտօնած է տեղ տեղ ճերմակ գոյնը, բայց չէ ներքեւ բնաւ առանց պարեգօտի

ըլլալ։ Նոյնը պէտք է ըսել Յոյնին համար, արտասահմանի մէջ իրենց հոգևորականներէն ոմանց, գուցէ և շատերուն, տարբեր ընթացքը նկատելով պարզապէս, ինչպէս է արգարև, ապօրէն վարմունք։ Ռուս կէրը, ինչպէս կը գրէր վերջերս մեզի բարեկամ մը, իր բնիկ երկրին մէջ, ներկայ հակակրօն սարսափներու ամենախիստ օրերուն իսկ օր մը չէ երկցած անսքեմ։ Անկիրքանը, նմանապէս, առանց սքեմի չէ։ Եթէ երկար պարեգօտը յաճախ պաշտօնական առիթներու համար կը գործածէ, ի փոխարէն սակայն, իր եկեղեցապետներէն սկսեալ մինչև խոնարհագոյն աստիճանի հոգևորականը՝ արտաքին կեանքին մէջ ունին հազուածքի որոշ ձև մը, որով չեն կրնար բնաւ չփոթուիլ աշխարհական տարրին հետ։ Արևելեան հին փոքր Եկեղեցիներուն պարագան բացորոշ է։ Միշտ սքեմաւոր։ Խօսքը չեմ ընէր Ռոդֆականներուն, քանի որ կլիրի զաղափարին սկզբամբ անհաղորդ՝ հետեղականօրէն պիտի չլինային հարկեցուցիչ զօւլ կղերական հազուստը, թէև իրենց մէջ ալ ընդհանրապէս հոգևոր պաշտօնէից մօտ ջանք մը կը տեսնուի կտրծես միշտ հոգևորական շուք մը կամ հով մը երկցընելու իրենց արտաքինին վրայ։

Համաշխարհական այս ընդհանուր վիճակին մէջ ինչպէ՞ս մեկնել ուրեմն մերիններուն վերաբերմունքը այս մասին։ Մերիններուն՝ Սփիւռքի Եւրոպական և Ամերիկեան դադութներու հայ հոգևորականներուն նախ, որոնք սրտաթուռ հաճութեամբ կը վազեն դէպի գուտ աշխարհական տարազը, և ժողովուրդին յետոյ՝ որոնք ոչ միայն տհաճութիւն չեն զգար իրենց եկեղեցականներուն այս ընթացքէն, այլ ընդհակառակն իրենց չէզոք կեցուածքովը նոյնիսկ քաջայերուծութիւն ցուցած կ'ըլլան այդ բանին։ Գիտեմ և տեսած եմ եմ հայ եկեղեցականներ, ներուի և ինձ ըսել՝ բարձրաստիճաններ, որոնք Եւրոպական ափունք մը հասած ատենին՝ երազն ունին, պայուսակին մէջ փակել, բացի եպիսկոպոսական մատանիէն, կղերական սքեմը և բոլորովին աշխարհական հազուածքով գուրս զօլ շոգենաւէն։ Իբր թէ՛ որովհետև չեն ուզեր եղեր որ մեր եկեղեցական տարազը նշաւակ ըլլայ օտարներուն քմիծաղկին։ Թոյլ կու տամ ինձի այդպիսիներուն մատնանիշ ընել Եւրոպայի ամենէն նրբաճաշակ ոստանին՝ Փարիզի ծերունի հայ արքեպիսկոպոսը, որ մերձ քառասուն տարիներէ ի վեր օր մը չէ թողած իր Եկեղեցիին սքեմը, ու միշտ օտարներուն ալ սէրն ու յարգանքը առիւթած։ Անձնական վկայութիւն մըն ալ աւելցնելու համար այս ծանօթութեան վրայ, կրնայի ըսել տակաւին թէ, տարիներ առաջ, երբ իբրև Մայր Աթոռ Նուիրակ կը ճամբորդէինք նախ Հնդկաստան՝ միշտ վեղար ի զուլ և ամբողջական սքեմով, և յետոյ Եւրոպայի զրեթէ բոլոր երկիրները, եկեղեցականի բեղոյրի մը տակ միայն՝ միշտ պարեգօտով և վերարկուով, ոչ մէկ տեղ ու ոչ մէկ ատեն հանդիպեցանք ծուռ զգացումներէ պատրուած ակնարկներու։ Զգեստը չէ անշուշտ որ յարգելի կ'ընէ կրօնաւորը, բայց զգեստը չէ նաև որ զինքը հոգւով կրող կրօնաւորին վերաբերմամբ կրնայ պատճառել անհամակրութիւն կամ այպանք։ Կրօնաւորը պէտք է կրօնաւոր ըլլայ ինչպէս իր հոգւոյն և կեանքին մէջ, նոյնպէս և իր բոլոր արտայայտութիւններուն, իր կենցաղին, իր վարքին ու բարքին, իր խօսքին, իր նիստուկացին և նոյնիսկ իր հազուածքին մէջ։ Զարգացած երկիրներու հայ կղերները, իրենց նոր միջավայրին մէջ փո-

խանակ ամենէն առաջ զգեստի հարցով մտահոգուելու, իրենց լաւագոյնը պիտի ըրած ըլլային, եթէ աւելի փոյթ ունենային օգտուելու տեղւոյն մտաւորական առաւելութիւններէն, և իրենց անձին վրայ իրականացած ու իրենց պաշտօնին կիրարկութեան մէջ արդիւնադրօժուած դարգացումի բարիքներով մասնաւոր հմայիչ դարձնէին Հայ Եկեղեցին օտարներուն:

Իսկ ինչպէ՞ս մեկնել Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդի այն նկատողութիւնը, որով, տեսնելով հանդերձ որ արտաքոյ եկեղեցւոյ աշխարհիկ զգեստ կրելու համար այլևայլ տեղերէ հանգուցիալ (Գէորգ Ե.) Կաթողիկոսի եղած խնդրանքներու և միջնորդութիւններու ճակատակ կայ և մի այլ հոսանք, որ կարևոր է համարում պահել հոգևորական սքեմը՝ նկատի առնելով որ դարերի ընթացքում հայ ժողովուրդը սովորում է իր հոգևոր հօրը հոգևոր սքեմով տեսնել և յարգանք ու արժէք տալ այդ սքեմին», այո՛, տեսնելով հանդերձ այս ամէնը, կշիռքին թեթև նժարին է որ դարձեալ կու տայ արժէք, և կը կարծէ թէ յարմար կը լինի պարտադրել հոգևորականութեան հոգևոր սքեմ կրել եկեղեցւում, օրինակատարութիւնների, պաշտօնական հանդէսների և հանգամանքների ժամանակ, որից դուրս՝ արտօնել նոցա աշխարհիկ սքեմ կրել... կ'օգտւի որ թանաքը ցամբի պահ մը զրչիս ծայրը, և չկարենամ զրել այս մասին: Կ'աղօթեմ միայն որ Տէրը ինքն հովանաւորէ մեր Ս. Եկեղեցին և առաջնորդէ զայն ի գործս բարիս:

Գրութեանս սկիզբը «չնչին» կոչեր էի սքեմի այս հարցը: Մեզի համար աննշան է ան իսկապէս՝ իբրև բարեկարգութեան ծրագրի տարր: Այդպիսի ծրագրի մը մէջ պէտք է մտնեն ա'յնպիսի խնդիրներ միայն որոնք, իբրև սկզբունքային հարցեր, կրնան տանիլ զմեզ ստուգապէս շինիչ և վերանորոգիչ աշխատանքի: Ու այս հարցին, որ ոչինչ կ'արժէ այս տեսակէտով, այս հարցին շուրջ ձեռք բերուած յաջողութիւն մը ունայնամիտ զոհունակութիւն մը միայն կրնայ պատճառել լոկ կարճատեսներու, կարծել տալով իրենց՝ բան մը ըրած ըլլալ, մինչ ըլլալիքը եղծումի գործ միայն պիտի լինէր քան ստեղծումի գործունէութիւն:

Զարժեալ բնաւ դիւրագիտութիւններ վերաւորել տուոր համար և տարակարծութեանց տեղի տալ: Լաւ է որ, բացի այն երկիրներէն անշուշտ, ինչպէս Թուրքիա, ուր պետական ստիպիչ արգելք կայ, իրաց վիճակը պահուի, Մերձաւոր Արևելքի հարազատ վայրերուն մէջ փակեղով, պարեզօտով և վերարկուով միասին, իսկ Սփիւռքի Եւրոպական և այլ հեռաւոր վայրերուն մէջ՝ փոխանակ փակեղի՝ պատշաճ բեղոյր մը միայն ընտրելով, և առ նուազն պարեզօտ մը ունենալով անհրաժեշտ, կլիմային համեմատ թանձր կամ թեթև վերնագզգեստի մը հետ: Իսկ բոլորովին աշխարհիկ զգեստը անպատշաճ է ի սպառ հայ հոգևորականին համար:

(«Սիւն», 1938 Սեպտեմբեր)

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ

(Շարունակելի՝ 11)